

kabından almıştır. Temel eğitimini gördükten sonra Sâlih b. Ömer el-Bulkînî ve İbnü'l-Mülakkın'dan Şâfiî fıkhı okudu. Miras hukukunu (ferâiz) kavrayabilmek için meşgul olmaya başladığı aritmetik onu geometri, astronomi ve mîkât ilmine yöneltti; zekâsı ve üstün gayreti bu alanlarda otorite sayılmasını sağladı. Özellikle Şâfiî fikhinin klasikleri arasında yer alan Mâverdi'nin *el-Hâvî'l-kebîr*'i üzerine verdiği derslere çeşitli mezheplerden din âlimleri de katılıyordu. Hayatının çoğunu sosyal ilişkilerden nisbeten uzak kalarak ilmî çalışmalarla geçirdiği, hatta bu sebeple ruhî bunalıma düştüğü halde (Sehâvî, I, 300-302) insanlar arasında dindar, nüktedan ve hayır sever kişiliğiyle tanınmıştır.

İbnü'l-Mecdî her ne kadar ferâiz ilminde bir otorite kabul edilmişse de onun asıl şöhreti astronomi alanındadır ve kendisi, İbnü's-Şâtîr'dan (ö. 777/1375) başlayarak öğrencisi Bedreddin Mardîni'ye (ö. 912/1506) kadar gelen Mısırlı astronomlar zincirinin son halkalarından biridir. Onun birçoğu günümüze ulaşmamış olan eserlerinin otuzdan fazlası bu alanda kalem alınmıştır ve bunların bir kısmı "rubu' tahtası" denilen astronomik ölçüm aletleri hakkındadır; bir kısmı da astronomi cetvellerinden (zîc) oluşmaktadır. XIX. yüzyıla kadar Mısır'da yaygın biçimde kullanılan İbnü'l-Mecdî'nin zîclerine başka astronomlar bazı ilâvelerde bulunmuşlardır. Bu durum, bir taraftan onun çalışmalarının kendinden sonrakilere yaptığı etkiler hakkında fikir verirken bir taraftan da düzenlediği cetvellerin özgün şekillerini tesbit etmeyi zorlaştırmıştır.

Eserleri. 1. *ed-Dürrü'l-yetîm fî teshîl-i şinâ'ati't-takvîm*. Güneş, ay ve gezegenlere ait astronomi cetvellerinden oluşmaktadır. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bazıları eksik, bazıları birbirinden farklı versiyonlar halinde bir dizi yazması bulunmaktadır. Bunların en eski tarihli olanlarından biri (Mîkât, nr. 405) cetvelleri en okunaklı şekilde ihtiva etmektedir; ancak unvan sayfası kayıptır. Daha geç döneme ait başka bir nüshanın (Mîkât, nr. 391) unvan sayfasında eserin tam adı verilmekte ve müellifi İbnü'l-Mecdî olarak açıkça belirtilmektedir. Bu yazmada Nûreddin en-Nakkâş ve İzzeddin el-Vefâî'ye nisbet edilen ilâve ay cetvelleri de vardır. Aynı tarihe ait bir başkası ise (Teymûr, Riyâza, nr. 188) Rıdvan Efendi adını taşıyan bir âlimin elinden çıkmadığı ve *ed-Dürrü'l-ye-*

tîm'in yöntemine göre hazırlanmış güneş, ay ve gezegen cetvellerini içermektedir (*ed-Dürrü'l-yetîm*'in muhtevasını veren yahut onun yöntemini takip ederek muhtevasını güncelleştiren bu yazmalar dizisinin tanıtımı için bk. King – Kennedy, IV/1 [1980], s. 62-68). 2. *İrşâdü'l-hâ'ir ilâ tahtîti fa'zli'd-dâ'ir*. Rubu' tahtası üzerindeki sinüs çizgilerinin çizilmesiyle ilgilidir. 3. *Risâle fi'l-'amel bi-rub'i'l-mukantarâti'l-mak'û'*. "el-Mukantar" (Lat. almuquantar) adı verilen ve enlemlerin izdüşümünü gösteren rub' türünün kullanılış şekli hakkındadır. Dâvûd-i Karsî tarafından yapılan şerhinin bazı yazma nüshaları bugüne ulaşmıştır (*DîA*, IX, 32). 4. *el-Menhelü'l-'azbi'z-zülâl fî takvîmi'l-kevâkib ve rû'yeti'l-hilâl*. Mîkât ilmi ve yeni hilâlin görüleceği vaktin tesbiti hakkındadır. 5. *Zâdü'l-müsâfir fî (ma'rifeti) resmi hutûti fa'zli'd-dâ'ir*. *İrşâdü'l-hâ'ir*'in bir özetidir. 6. *İrşâdü's-sâ'il ilâ usûli'l-mesâ'il*. Abdullah b. Halîl el-Mâridî'nin rub'u'd-düstûr denilen alet için yazdığı *ed-Dürrü'l-(el-Lû'lû'ü'l-)mensûr fi'l-'ameli bi-rub'i'd-düstûr* adlı eserin şerhidir. 7. *er-Ravzû'l-ezher*. "Müşettah" yahut "müşetter" olarak anılan rub' türünün kullanımına dairdir. 8. *Tuhtetü'l-a'hbâb fî naşbi'l-bâzâhenc ve'l-mih-râb*. Mescidlerde mihrap ve havalandırma pencerelerinin yerlerini tayin hakkındadır. 9. *el-Câmi'u'l-müfid fi'l-keş' an usûli mesâ'ili't-takvîm ve'l-mevâlid*. 10. *et-Teshîl ve't-takrîb fî beyâni tûruki'l-hal ve't-terkîb*. Astronomi cetvellerinin düzenlenmesine dairdir. 11. *Gun-yetü'l-fehîm ve't-tarîk ilâ halli't-takvîm*. 12. *Mecmû'u ma'hlûlât fî 'ilmi'n-nücûm*. Astronomi problemlerini topluca ele almaktadır. 13. *Cedâvilü's-sümût*. Gök cisimlerinin semt (çoğulu sümût) cetvellerini ihtiva etmektedir. 14. *Tak-dîrû(Te'âdilü)'l-kamer*. 15. *Düstûrû'n-neyyireyn*. Güneş ve ay cetvelleridir. 16. *'İkdü'd-dürer fi'l-'amel bi'l-kamer*. Ay cetvelleriyle ilgilidir. 17. *Keşfü'l-hakâ'ik fî hisâbi'd-derec ve'd-dekâ'ik*. Altmışlı sisteme dayalı aritmetik işlemleri hakkındadır. 18. *el-Mübtekerâtü'l-hisâbiyye*. Aritmetik üzerine olup Nûreddin Ali el-Farâzî tarafından şerhedilmiştir. 19. *Şerhu't-Telhîş li'bni'l-Bennâ (Hâvî'l-lübâb fî şerhi Telhîşi a'mâli'l-hisâb)*. Sehâvî bu şerhin İbnü'l-Mecdî'nin eserlerinin en hacimli olduğunu kaydetmektedir (*ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 301). 20. *el-Kâfi fî mîrâsi'l-ümme*. 21. *İbrâzû le'tâ'ifi'l-gavâ-*

mız ve ihrâzi şinâ'ati'l-ferâ'iz. *el-Kâfi*'nin muhtasarı olmakla birlikte ondan daha meşhurdur. 22. *Şerhu'l-Ca'beriy-ye*. Sâlih b. Sâmîr el-Ca'berî'nin Şâfiî fıkhına dair *Nazmü'l-le'âli fi'l-ferâ'iz* adlı eserine yazılmış bir şerhtir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 296-297; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, I, 300-302; Süyûtî, *Nazmü'l-işîqyân* (nşr. Philip K. Hitti), New York 1927, s. 42; a.mlf., *Bugyetü'l-lu'ât*, I, 307; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 268; Suter, *Die Mathematiker*, s. 175-177; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 158-159; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 128; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1528-1529; David A. King – E. S. Kennedy, "Ibn al-Majdi's Tables for Calculating Ephemerides", *MTUA*, IV/1 (1980), s. 48-68; Cemil Akpınar, "Dâvûd-i Karsî", *DîA*, IX, 32.

SADETTİN ÖKTEN

İBNÜ'L-MEDÎNÎ

(bk. ALİ b. MEDÎNÎ).

İBNÜ'L-MEHÂMİLÎ

(ابن المحاملي)

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Mehâmîlî ed-Dabbî (ö. 415/1024)

Şâfiî fakihi.

368 (978-79) yılında Bağdat'ta doğdu. Mehâmîlî diye de anılır. Aslen Basralı olan Benî Dabbe kabilesinden olup Bağdat'a yerleşen Mehâmîlî ailesinin yetiştirdiği âlimlerin en seçkinlerindendir. Atalarından biri mahmil (çoğulu mehâmil) ticaretiyle uğraştığı için onun soyundan gelenler "Mehâmîlî" nisbesiyle anılmıştır. İbnü'l-Mehâmîlî, babasından ve Şâfiî âlimi Ebû Hâmid el-İsferâyînî'den fıkıh, İbnü'l-Muzaffer'den hadis dersleri aldı. Kûfe'de Ebü'l-Hasan Ali b. Ebû's-Serî Abdurrahman el-Bekkâî ve akranlarından hadis dinledi. Şâfiî fıkhında geniş bilgiye sahip olduğu gibi ilm-i hilâf sahasında da üstün bir seviyeye ulaştı. Ebû Hâmid'in, fıkıh ilminde kendisini geçtiğini söylediği İbnü'l-Mehâmîlî hocası daha hayatta iken ders vermeye başladı ve onun vefatından (406/1015) sonra da yerini aldı. Şâfiî müctehidleriyle ilgili tasnifte "ashâbü'l-vücûh" tabakasından sayılmaktadır. Talebeleri arasında Hatîb el-Bağdâdî, Ali b. Muhasin et-Tenûhî ve Ebû Hâtîm Mahmûd b. Hasan el-Kazvîni gibi âlimler bulunmak-

tadır. İbnü'l-Mehâmilî 20 Rebîulâhîr 415 (1 Temmuz 1024) tarihinde vefat etti.

**Eserleri. 1. el-Lübâb fi'l-fıkh (Lübâb-
bü'l-fıkh)** (nşr. Abdülkerîm b. Suneytân el-
Amrî, Medine 1416). İsnvî ile (*Tabakâtü's-
Şâfi'iyye*, II, 383) İbn Kâdî Şühbe (*Tabakâ-
tû's-Şâfi'iyye*, I, 175, 314) bu eserin İbnü'l-
Mehâmilî'nin torunu Ebû Tâhir Yahyâ'ya
ait olduğunu söylerse de bu doğru de-
ğildir. Şâfiî fıkhına dair kaleme alınan ilk
muhtasar metinlerden olan *el-Lübâb*
üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Ve-
liyüddin İbnü'l-İrâkî'nin *Tenkihu'l-Lübâb*
adıyla yaptığı muhtasarı Celâl el-Bek-
rî *Şerhu Tenkihi'l-Lübâb* ismiyle şer-
hetmiş, Zekeriyâ el-Ensârî ise bunu ön-
ce *Tahrîru Tenkihi'l-Lübâb* adıyla ihtis-
ar edip (Kahire 1858; 1306, 1309, şer-
hiyle birlikte), ardından *Tuhtetü't-tullâb
bi-şerhi Tahrîri Tenkihi'l-Lübâb* ismiyle
tekrar şerhetmiştir (Mekke 1310, 1316).
Bu şerh üzerine de Şehâbeddin el-Kalyû-
bî, Şemseddin eş-Şevberî, Abdülber b.
Abdullah el-Uchûrî, Şemseddin Muham-
med b. Dâvûd el-İhnâî, Hasan b. Ali el-Me-
dâbigî ve Abdullah b. Hicâzî eş-Şerkâvî hâ-
şiye yazmışlardır (bu eserlerin yazma nü-
shaları ve baskıları için bk. *el-Lübâb*, neş-
redenin girişi, s. 35-37; Sezgin, I, 500). 2.
el-Muknî' fi'l-fıkh. Şâfiî fıkhındaki pek
çok hükmün özlü ifadelerle anlatıldığı tek
ciltlik bir eserdir (nüshaları için bk. Sezgin,
I, 500). Bir rivayete göre, İbnü'l-Mehâmi-
lî'nin *el-Muknî'* ve *el-Mecmû'* adlı kitap-
larını inceleyen hocası Ebû Hâmid, kendi
eserlerini aşırı dercede ihtisar ettiği ve
Şâfiî mezhebi dışındaki görüşleri (hilâf)
yansıtmadığı için kitapları eleştirmiş, bu
tutumun ilm-i hilâfî öğrenme isteğini
azaltacağını belirtmiş ve onun derslerini
takip etmesini yasaklamıştır.

İbnü'l-Mehâmilî'nin kaynaklarda adı ge-
çen diğer eserleri de şunlardır: *el-Mec-
mû'* (hacim bakımından Nevevî'nin *Rav-
zatü't-tâlibîn*'i ölçüsünde olduğu kaydedi-
len eserde Şâfiî ulemâsına ait pek çok
görüş derlenmiş, Nevevî *el-Mecmû'*'da bu
eserden çeşitli nakiller yapmıştır); *et-Tec-
rîd (el-Mücerred) fi'l-fürû'* (Şâfiî fıkhıyla
ilgili olup talebesi Mahmûd b. Hasan el-
Kazvî'nî tarafından *Tecrîdüt-Tecrid* adıyla
özetlenen esere başta Nevevî'nin *el-Mec-
mû'*u olmak üzere sonraki Şâfiî kaynakla-
rında atıflarda bulunulmuştur); *et-Ta'likâ*
(Ebû Hâmid'in derslerinde tuttuğu notlar-
dan oluşmuştur); *'Uddetü'l-müsâfir ve
kifâyetü'l-hâzır* (Hanefî ve Şâfiî mezhep-
leri arasındaki ihtilâfî konuları içeren tek

ciltlik bir eserdir); *el-Evsaf; Tahrîrül-
edille; el-Kavleyn ve'l-vecheyn; Ru'û-
sü'l-mesû'il*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb fi'l-fıkhî's-Şâfi'i*
(nşr. Abdülkerîm b. Suneytân el-Amrî), Medine
1416, neşredenin girişi, s. 9-43; Ebû Âsım el-
Abbâdî, *Tabakâtü'l-Fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. G.
Vitestan), Leiden 1964, s. 55, 72, 91, 113; Ha-
tîb, *Târîhu Bağdâd*, IV, 372-373; Şîrâzî, *Taba-
kâtü'l-fukahâ'*, s. 129; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârû-
dî), V, 208-210; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII,
285; VIII, 17; Nevevî, *Tehzîb*, I/2, s. 210; İbn Hal-
ikân, *Vefeyât*, I, 74-75; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-
lâ'*, XVII, 403-405; Sübkî, *Tabakât*, IV, 48-56;
İsnvî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, II, 381-385; İbn
Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 174-175,
314; Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, *Taba-
kâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut
1402/1982, s. 132, 133; *Keşfü'z-zunûn*, I, 351;
II, 1130, 1366, 1541-1542, 1606, 1810; Pertsch,
Gotha, I, 243-244; Brockelmann, *GAL*, I, 192;
II, 123; *Suppl.*, I, 307; Sezgin, *GAS*, I, 499-500;
Muhammed Hasan Heyto, *el-İctihâd ve tabakâ-
tû müctehidi's-Şâfi'iyye*, Beyrut 1409/1988,
s. 194-196.

ŞÜKRÜ ÖZEN

İBNÜ'L-MEVVÂZ (ابن الموزّار)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. İbrâhîm b. Ziyâd el-İskenderânî
(ö. 269/883)

Mâlikî fıkhının
temel kaynaklarından
el-Mevvâziyye'nin
müellifi olan âlim.

İskenderiyeli olup Receb 180'de (Eylül
796) doğdu. İmam Mâlik'in talebeleri İb-
nü'l-Mâcîşûn ve Ebû Muhammed Abdul-
lah b. Abdülhakem'den fıkıh öğrendi. An-
cak bu konudaki asıl hocası, İmam Mâ-
lik'in diğer talebeleri İbnü'l-Kâsım, İbn
Vehb ve Eşheb el-Kaysî'nin öğrencisi olan
Asbağ b. Ferac'dır. İbnü'l-Kâsım'dan (ö.
191/806) rivayette bulunduğu belirtiliyor-
sa da o sırada henüz küçük yaşta idi. Yah-
yâ b. Abdullah b. Bükeyr el-Misrî, Hâris b.
Miskîn ve Nuaym b. Hammâd'dan hadis
rivayet etti. Derin fıkıh bilgisiyle Mısır Mâ-
likî fukahâsinin önde gelenlerinden biri
oldu. Bundan dolayı Mısır'da Ebû Abdul-
lah İbn Abdülhakem ve İbnü'l-Mevvâz,
Kayrevan'da İbn Abdûs ve İbn Sahnûn gi-
bi hepsi de Muhammed adını taşıyan dört
Mâlikî imamının benzerlerinin hiçbir dö-
nemde bir araya gelmediği söylenir (Kâdî
İyâz, II, 119).

Bazı kaynaklarda mihne olayı sebebiyle
(Kâdî İyâz, II, 72; Şîrâzî, s. 154), bazılarının

da ise zühd ve inzivâ arzusuyla (Zehebî,
A'lâmü'n-nübelâ', XIII, 6) İbnü'l-Mevvâz'ın
hayatının sonlarına doğru Şam bölgesin-
deki kalelerden birine sığındığı ve orada
vefat ettiği kaydedilir. Ebû Ömer el-Kindî
ise Mısır Valisi Ahmed b. Tolun'un, kendi-
siyle buluşmak için Mısır'a gelmeye çalış-
san Halife Mu'temid-Alellah'a engel olan
kardeşi Muvaffak'ı veliahtlıktan düşür-
mek amacıyla Dimaşk'ta ulemâyı toplayarak
11 veya 12 Zilkade 269 (22 veya 23
Mayıs 883) tarihinde onu azlettirdiğini,
Mısır'dan gelen Bekkâr b. Kuteybe, İb-
nü'l-Mevvâz ve Fehd b. Mûsâ'nın bu kara-
ra karşı çıktıklarını belirtir (*el-Vülât ve'l-
kuğât*, s. 252; Kâdî İyâz, II, 73). İbn Asâkir,
Kâdî İyâz ve İbn Ferhûn, İbnü'l-Mevvâz'ın
11 Zilkade 269'da (22 Mayıs 883) Dimaşk'ta
öldüğünü kaydederler. Adı geçen üç
âlimin Dimaşk'ta hapse atılması (Makrîzî,
V, 88) ve anılan vefat tarihinin Muvaf-
fak için azil fetvasının verildiği tarihle ay-
nı olması dikkat çekicidir. Mesleme b. Kâ-
sım da İbnü'l-Mevvâz'ın 269 yılında Di-
maşk'ta vefat ettiğini belirttiğinden sonra
271'de (884) İskenderiye'de öldüğüne da-
ir zayıf bir rivayeti de kaydeder ve bunu
İbnü'l-Mevvâz'ın talebesi İbn Ebû Matar'-
dan (Ali b. Abdullah b. Ebû Matar) duyduğunu
söyler (*a.g.e.*, a.y.). Safedî ve İbn Kun-
fûz gibi bazı müellifler İbnü'l-Mevvâz'ın
281 (894) yılında öldüğünü belirtiyorsa
da iki eserinde bu tarihi kaydeden Zehebî
(*el-İber*, I, 404; *Târîhu'l-İslâm*, s. 250) di-
ğer bir eserinde 269'da vefat ettiğine
dair rivayetin doğru olduğuna dikkat çe-
ker (*A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 6).

İkinci nesil Mâlikî âlimleri içinde önemli
bir yere sahip olan İbnü'l-Mevvâz, İmam
Mâlik ve talebelerinin görüşlerini *el-Mev-
vâziyye* adlı eserinde bir araya getirmiştir.
Bu eser ihtiva ettiği meselelerin sa-
hih rivayetlere dayanması, ayrıntılı ve
kapsamlı olması bakımından Esed b. Fu-
rât'ın *el-Esediyye*, İbn Habîb es-Süle-
mî'nin *el-Vâdiha* ve Muhammed b. Ah-
med el-Utbî'nin *el-'Utbiyye*'si gibi Mâli-
kî mezhebinin ilk kaynakları (ümme-hât)
arasında önemli bir yere sahiptir. Ebû'l-
Hasan el-Kâbisî'nin, diğer âlimlerin sa-
dece rivayetleri toplayıp nakle çalıştığı,
İbnü'l-Mevvâz'ın ise fıkıh hükümleri mez-
hep imamı ve talebelerinin ortaya koy-
dukları esaslara dayandırarak temellen-
dirdiğini belirterek *el-Mevvâziyye*'yi
öteki eserlere tercih ettiği kaydedilir (Kâ-
dî İyâz, II, 74; İbn Ferhûn, II, 166). Makrîzî
de onun Ebû Abdullah İbn Abdülhakem
ve İbn Sahnûn'dan üstün olduğunu, hâ-
fızasındaki rivayetlerin çokluğu bakımın-